

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкрито сутнісні характеристики виховання студентів вищих медичних навчальних закладів. З'ясовано, що основна увага приділяється вихованню гуманістичних якостей, які забезпечують дотримання майбутніми медичними працівниками норм і правил медичної етики та деонтології, вияв уважного, доброзичливого ставлення до пацієнта, чуйності, емпатійних здібностей, комунікативної культури, сприяють орієнтації на життя, здоров'я, іншу людину як на найвищі особистісні цінності.

Ключові слова: студенти, вищі медичні навчальні заклади, виховання, якості, цінності, медична професійна діяльність.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, торкнулися всіх сфер його життєдіяльності, у тому числі й системи вищої медичної освіти. Однак, як засвідчує практика, поряд із позитивними перетвореннями в галузі охорони здоров'я, з'явилися й певні деструктивні явища, що виявляються у безвідповідальності, формальному ставленні медичних працівників до пацієнтів, неповазі до них, відсутності довіри між лікарем і пацієнтом, байдужому ставленні до людей, які потребують допомоги.

На моральний образ сучасного студента-медика сьогодні впливає значна кількість різноманітних чинників, далеких від спрямованості на класичні гуманістичні ідеали професії. Як наслідок, певній частині майбутніх лікарів властиві корисливість, цинізм, егоцентризм, що накладає негативний відбиток на подальшу професійну діяльність «не лише в морально-етичному плані, а й зміщує акценти в навчальному процесі, орієнтуючи студентів на здобуття не стільки знань, скільки задовільного результату під час їх контролю, на отримання диплома як найвагомішого результату навчання» [2, с. 15].

Це актуалізує необхідність цілеспрямованого виховання у майбутніх медичних працівників ще на етапі професійної підготовки моральних якостей і гуманістичних цінностей як невід'ємного складника їх професійної діяльності.

Кожній професії властивий свій комплекс певних особистісних характеристик, наявність яких забезпечує успішність людини у сфері обраної діяльності. Образ сучасного лікаря складався протягом багатьох тисячоліть, зазнаючи деяких

змін на кожному історичному етапі суспільного розвитку. Підтвердження цього знаходимо в «Клятві» Гіппократа, основний зміст якої віддзеркалює морально-духовне значення цієї професії [3].

Сьогодні спостерігається подальше збагачення «портрета» медичного працівника, наповнення його новими моральними і духовними якостями та властивостями, що потребують цілеспрямованого виховання. Підтвердження цієї думки знаходимо в працях науковців, які акцентують на пріоритетному значенні тих чи інших якостей, необхідності їх формування у студентів-медиків.

Моральні характеристики майбутнього працівника медичної сфери розглядаються фахівцями в галузі медичної етики та деонтології (А. Грандо, Ю. Лисицин, С. Острополец).

Різні аспекти виховання майбутніх медичних працівників досліджуються Л. Артамоною, М. Асламовою, Г. Бурчинським, О. Дзухаєвою, Ю. Жаборовою, Л. Котляровою, І. Кузнецовою, О. Лямовою, М. Нурматовою, О. Парахіною, О. Тихоною, О. Уваркіною, Н. Умаровою, А. Худайбердиевим, які наголошують на важливості надання спеціальної уваги цим питанням поряд із фаховою підготовкою студентів вищих медичних навчальних закладів для подолання властивої помітному їх відсотку егоїстично-прагматичної мотивації, ціннісної кризи, черствості, бездуховності, байдужого ставлення до оточуючих.

Мета статті – розкрити стан розробленості проблеми виховання майбутніх працівників медичної галузі як складника їх загальної професійної підготовки.

У сучасних умовах перед вищим медичним навчальним закладом постає завдання: надання якісних освітніх послуг, спрямованих на формування у студентів високого професіоналізму та усвідомлення ними свого місця як фахівця у суспільстві, у тісному зв'язку з багатоплановим гуманістичним вихованням, яке покликане розвинути особистісні якості, базовані на системі гуманістичних цінностей. Лише за гармонійного поєднання цих систем можливо досягти бажаного виховного впливу [14, с. 70]. З огляду на це актуалізується потреба висвітлення питань, пов'язаних із вихованням у майбутніх медичних працівників окремих професійно та особистісно важливих якостей.

Так, у дослідженні І. Кузнецової наголошується, що реалізація професійної діяльності вимагає від лікаря, крім

спеціальних знань, умінь і досвіду, сформованості таких моральних якостей, як душевність, чуйність, уважність і комунікабельність, тактовність та ввічливість, чесність і правдивість, щедрість і великодушність, моральна чистота, взаємодопомога і взаємоповага, терпимість та наполегливість, рішучість і витримка, а також співчуття та співпереживання, тобто емпатії [5, с. 29].

Згідно з поглядами О. Парахіної, у діяльності закладів, які готують майбутніх медичних працівників, поряд із суто професійною підготовкою, особлива увага має приділятися формуванню в них готовності до самопожертви заради порятунку життя хворої людини у поєднанні з поглибленням і розширенням здібностей до співчуття, вияву доброти та любові до людей; розвитку в майбутніх фахівців здатності до емоційно-вольової саморегуляції, контролю над своєю діяльністю та поведінкою; збагаченню досвіду сприйняття та розуміння інших людей, навичок емпатії; виконанню студентами правових норм і морального обов'язку, деонтологічної моралі та етики поведінки, готовності відповідати за свої дії і вчинки [11].

Як зазначає Л. Лимар, «від того, які саме характеристики переважають під час вибору професії: матеріальна зацікавленість, прагнення зміцнити свій соціальний статус, бажання самостверджуватися та впливати на інших людей, наукові інтереси (бажання відкрити нові способи лікування чи винайти нові ліки) або ж альтруїстичні тенденції, залежить, наскільки сумлінно буде майбутній спеціаліст виконувати свої обов'язки. Присутність альтруїстичних тенденцій зумовлює подальше спрямування дій майбутнього спеціаліста на результативну взаємодію з пацієнтом. ... За переважання матеріально-соціальних стимулів у лікаря відсутня внутрішня мотивація на процес якісного лікування, відсутня емпатія, можливе невдоволення своєю роботою, що може призвести до внутрішнього напруження, яке, в свою чергу, провокує стани напруження та конфліктів» [6, с. 367].

Не применшуючи значення професійної компетентності медика як спеціаліста у суто лікувальній сфері, не можна не погодитися зі словами М. Асламової, яка наполягає на тому, що милосердність, здатність до співпереживання, вміння знаходити необхідні для моральної підтримки хворого слова та аргументи слугують вельми значущими характеристиками процесу надання йому допомоги. Не випадково проблема

взаємодії в діаді «той, хто допомагає – той, хто приймає допомогу» стала сьогодні предметом розгляду з психологічних і філософських позицій, у її екзистенційному висвітленні, що дає змогу більш диференційовано проаналізувати особливості взаємин лікаря і пацієнта та, відповідно, більш кваліфіковано будувати підготовку до цих взаємин на етапі навчання [2, с. 17]. Йдеться про особистісну вихованість, засновану на міцних морально-етичних принципах і гуманістичних ідеалах, про здатність до відповідної поведінки у відносинах із людиною, яка потребує медичної допомоги.

У цьому контексті актуалізуються теоретичні положення Т. Скрябіної, яка фокусує увагу на важливості аксіологічного виховання як складника медичної освіти [12]. Проблема ціннісного ставлення до світу, функціонування ціннісних орієнтацій у роботі лікаря посідає важливе місце, тому, вважає Т. Скрябіна, потрібно розвивати у студентів внутрішні потреби у свідомому формуванні відповідних мотивацій і цінностей. Відзнака ціннісних орієнтацій лікаря полягає у конкретному здійсненні моральних принципів щодо завдань та умов лікарської діяльності. Ціннісні орієнтації лікаря відображають його ставлення до особистості й суспільства з позиції збереження життя.

Першою і найголовнішою цінністю для майбутнього лікаря названо життя іншого, його складність і суперечність; розуміння життя з філософського погляду, а не сприймання його як механічної сукупності фізіологічних процесів.

Найсуттєвішою цінністю медицини має бути здоров'я людей. З розвитком науки і суспільства, зі змінами довкілля та екології, їхнього впливу на стан здоров'я людини пов'язана необхідність переходу від однобічно-гносеологічного («здоров'я – хвороба» або «здоров'я – патологія») підходу до ціннісного підходу в розумінні здоров'я людини.

Медична освіта як комплекс медичних дисциплін, стверджує Т. Скрябіна, не формує ставлення лікаря до таких важливих проявів людини, як біль, страждання у філософському розумінні цих явищ. Проте без таких світоглядних, етичних, емоційних знань лікар не має права на професійну діяльність. Питання болю, страждання, смерті, ставлення до них мають стати для лікарів питаннями аксіологічного, етико-деонтологічного змісту. Накопичення «досвіду страждання» протягом лікарської діяльності формує жертвовність, навчає широко відгукуватися на страждання людей.

Особлива увага акцентується на формуванні у студентів-медиків ціннісної орієнтації на знання, причому не тільки у вузькому професійному значенні, а й у комплексному, природничому, соціогуманітарному. Адже поза гуманістичними надбаннями світового досвіду науки медичні професійні знання лікаря можуть перетворитися на ремісницькі навички.

Вирішення питань виховання гуманності у студентів-медиків, вважає О. Андрійчук, вимагає перегляду організаційно-соціальних засад і методики виховного процесу, орієнтації його на формування в них практичного досвіду, необхідного для діяльності [1, с. 3]. З цією метою пропонується забезпечувати відповідність змісту і форм виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки, що враховує соціальне замовлення на кваліфікованого медичного працівника як носія добра, милосердя, співчуття, терпимості тощо; систематичність створення педагогічних ситуацій і соціально-педагогічних умов для розкриття та стимулювання розвитку гуманістичного мислення майбутніх медичних працівників як детермінанти формування національної свідомості.

Заслуговує на увагу твердження Х. Мазепи про те, що в історії світової і вітчизняної науки та практики сформувався ідеал медичного працівника як носія специфічних для цієї професії моральних якостей – милосердя, співчуття, емпатії, чуйності, доброчесності, терпимості, делікатності, вміння зберігати лікарську таємницю тощо, які набули концентрованого відображення в «Клятві» Гіппократа, в українських національних традиціях охорони здоров'я, побудованих на загальнокультурних ідеях правди, добра і краси [9, с. 39].

Необхідність поєднання професійної освіти з формуванням моральності майбутніх лікарів у вищому медичному навчальному закладі зумовлюється тим, що у реальному житті часто спостерігаються випадки неухважного ставлення лікаря до хворої людини. Це, на переконання Ю. Жаборової, М. Нурматової, Н. Умарової, А. Худайбердієва, вимагає визначення умов, які сприяли б подоланню суперечностей між задекларованим гуманістичним характером професії медичного працівника та дегуманізуючою практикою реальної професійної поведінки. Для подолання цієї суперечності, вважають дослідники, необхідно наповнювати зміст навчальних дисциплін уявленнями про гуманістичну сутність лікарської професії, акцентувати на важливості духовності у медичній діяльності,

покладаючи в основу теоретичних знань і практики ціннісне ставлення до людини. Саме духовність є основним джерелом становлення особистості майбутнього лікаря, високий рівень якої не лише дасть студентам-медикам змогу досягти успіху у професійній діяльності, а й допоможе їм знайти правильний підхід до пацієнтів, в основу якого покладається прийняття хворого як унікальної духовної сутності [10, с. 869]. Адже у структурі життєвих орієнтацій студентів-медиків професійна орієнтація посідає різне місце. Вона може становити основний сенс життя, тобто бути провідним компонентом цієї структури, але може перебувати й на периферії життєвих цінностей. Лише тоді, коли професійна орієнтація постає сенсом життя, відбувається своєрідне поєднання вимог професії і прояву індивідуальності. Тоді індивідуальність «розкривається» назустріч професії та її вимогам, а, з іншого боку, здійснюючи професійну діяльність, яка вибирає неповторні людські якості, професіонал досягає більш високого рівня майстерності. Іншими словами, йдеться про виховання гуманності студента-медика завдяки реалізації психологічного механізму переходу накопичених знань в особистісну якість.

Не можна не погодитися з О. Уваркіною, яка стверджує, що прогрес у медичній галузі безпосередньо позначається на професійній підготовці майбутніх медичних працівників, змінюючи вимоги до рівня їхніх знань, умінь і навичок, творчого розвитку, світогляду [15, с. 12]. Важливим елементом цієї підготовки визначено комунікативну культуру студентів-медиків; запропоновано розглядати її через такі показники: вміння слухати, перцептивні, рефлексивні та емпатійні здібності, здатність чітко мислити в умовах стресової ситуації, особиста проникливість, спостережливість, творче натхнення, наполегливість у досягненні мети, орієнтація на самоосвіту, вміння переконувати, а також органічна міміка, жести, зовнішній вигляд, здатність до взаєморозуміння в різних умовах обміну інформацією [15, с. 87].

Цю думку підтримує М. Лісовий, наголошуючи на тому, що лікар має володіти культурою конструктивного діалогу, його слово повинно стати свідченням милосердя, чуйності; воно здатне повернути пацієнтові втрачену гармонію з навколишнім світом [8, с. 15].

На важливості використання у виховному процесі вищих медичних навчальних закладів принципу співпереживання (емпатії) як психологічного механізму формування

особистості акцентує О. Тихонова. Реалізація цього принципу передбачає: формування у студентів любові та відповідального ставлення до майбутньої професійної діяльності; озброєння їх знанням закономірностей, що впливають на професійну діяльність фахівця, забезпечення його професійної та спеціальної компетентності; формування основ професійної майстерності, вміння вирішувати певні типи завдань. Цьому має послугувати залучення студентів до участі в групах милосердя, що уможливує створення обставин, наближених до реалій вибраного фаху, допомагає розвивати та відшліфовувати у майбутніх спеціалістів толерантні норми поведінки в рамках відносин «лікар – хворий», бажання бути корисними тим, хто потребує допомоги [14, с. 71].

Специфіка роботи лікаря передбачає знання своєрідного переліку етичних правил, заборон та обмежень, які мають братися до уваги тими, хто за родом своєї діяльності втручається в життя іншої людини. Тобто, йдеться про професійно-особистісну культуру студента-медика як інтегративну якість особистості, яка проектує його загальну культуру в професійну сферу; синтез високого професіоналізму та внутрішніх особистісних властивостей спеціаліста-лікаря. Це міра творчого оволодіння і перетворення людського досвіду на загальнокультурний потенціал [13]. Залучення до професійно-особистісної культури студентів в освітньому процесі вищої медичної школи відбувається шляхом оволодіння ними духовно-моральними цінностями у процесі навчально-виховної роботи.

На важливості духовно-естетичної культури лікаря наголошують Ю. Лисицин, О. Изуткін, І. Матюшин, стверджуючи, що наявність такої культури посилює цінність спілкування між лікарем і хворим, забезпечує володіння ефективними психотерапевтичними можливостями. Морально-етичне почуття обов'язку, розвинене емоційне сприйняття, що формується лікарською етикою та естетикою на основі принципів медичної психології, – найважливіші чинники гуманізму медицини. Духовно-моральний ідеал культивує у лікаря емоційне співчуття, чесність і чуйність, без яких неможливі відносини між лікарем і пацієнтом. Культура почуттів, співпереживання, виконання обов'язків – усе це становить морально-естетичне підґрунтя медичної діяльності [7, с. 119].

У цьому контексті не можна не погодитися зі словами Н. Кудрявої, яка, визнаючи той факт, що «сучасна медицина –

це унікальне поєднання великих досягнень фундаментальних і прикладних галузей природознавства», водночас наголошує на такій її відмінності від «чистого природознавства», як робота «не з речовиною, полем або абстрактною інформацією». Лікар «має справу з живою людиною, причому людиною, яка страждає. Медичні знання, навички і вміння не можуть обмежуватися одним природознавством. Вони обов'язково передбачають і моральний вимір» [4, с. 259]. Цим увага фокусується на важливості виховання у майбутніх медичних працівників моральних якостей і гуманістичних цінностей як невід'ємного складника їх професійної підготовки.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що питання виховання студентів-медиків перебувають у фокусі уваги дослідників, які пропонують різні підходи до змістового наповнення цього процесу. Незважаючи на відмінності у визначенні виховних пріоритетів, проаналізовані праці засвідчують наявність тісного зв'язку між професійною підготовкою майбутніх медичних працівників і вихованням у них високих моральних якостей та гуманістичних цінностей, що створює вагоме теоретичне підґрунтя для встановлення особливостей та основних напрямів виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах.

Література

1. Андрійчук О. Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Андрійчук Ольга Ярославівна. – К., 2004. – 193 с.
2. Асламова М. Виховання особистісних якостей майбутнього лікаря як педагогічна проблема / Марина Асланова // Витоки педагогічної майстерності. – 2013. – Вип. 12. – С. 15–18.
3. Дзухаева Е. Н. Значение духовно-нравственной культуры в структуре личностных характеристик будущих врачей / Елена Николаевна Дзухаева // Личность и общество: актуальные проблемы педагогики и психологии : материалы междунар. заочной науч.-практ. конф., (27 ноября 2012) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://sibac.info>.
4. Кудрявая Н. В. Педагогика в медицине / Н. В. Кудрявая. – М. : Академия, 2006. – 319 с.
5. Кузнецова І. В. Педагогічні умови формування емпатійної культури студентів вищих медичних навчальних закладів :

- дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кузнецова Ірина Василівна. – Х., 2004. – 205 с.
6. Лимар Л. В. Аналіз дослідження сформованості готовності до безконфліктної взаємодії з пацієнтами студентів-медиків / Л. В. Лимар // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Психологічні науки. – 2010. – Вип. 82, том 1. – С. 366–371.
 7. Лисицын Ю. П. Медицина и гуманизм / Лисицын Ю. П., Изуткин А. М., Матюшин И. Ф. – М. : Медицина, 1984. – 280 с.
 8. Лісовий М. І. Формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих медичних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лісовий Микола Іванович. – Вінниця, 2006. – 196 с.
 9. Мазепа Х. П. Організаційно-педагогічні умови виховної роботи в медичному коледжі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Мазепа Христина Петрівна. – К., 2001. – 220 с.
 10. Некоторые особенности духовно-нравственного воспитания студентов медицинских вузов / Нурматова М. А., Жабборова Ю. Д., Умарова Н. Х., Худайбердиев А. К. // Молодой ученый. – 2014. – № 6. – С. 868–870.
 11. Парахина О. В. Профессиональное воспитание будущего медицинского работника в воспитательной системе ССУЗа : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». – Курск, 2011. – 269 с.
 12. Скрыбіна Т. О. Аксиологічне виховання студентів як складова медичної освіти / Т. О. Скрыбіна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/skryabina-to-aksiologichne-vihovannya-studentiv-yak-skladova-medichnoyi-osviti/>
 13. Тарарышкина М. А. Формирование профессионально-личностной культуры студентов в образовательном процессе высшей медицинской школы: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Тарарышкина Мария Александровна. – М., 2007. – 180 с.
 14. Тихонова О. О. Про важливість ролі куратора у формуванні професійної компетентності студентів-медиків / О. О. Тихонова // Вісник проблем біології і медицини. – 2013. – Вип. 3, т. 2 (103). – С. 70–73.
 15. Уваркіна О. В. Формування комунікативної культури студентів вищих медичних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Уваркіна Олена Василівна. – К., 2003. – 200 с.

Л. Л. Примачок

Сущностные характеристики воспитания студентов высших медицинских учебных заведений

Ривненский базовый медицинский колледж
(53, ул. Мирющенко, Ривне, Украина)

На основе анализа научных источников раскрыты сущностные характеристики воспитания студентов высших медицинских учебных заведений. Установлено, что основное внимание уделяется воспитанию гуманистических качеств, которые обеспечивают соблюдение будущими медицинскими работниками норм и правил медицинской этики, деонтологии, проявление внимательного, доброжелательного отношения к пациенту, чуткости, эмпатических способностей, коммуникативной культуры, способствуют ориентации на жизнь, здоровье, другого человека как на высшие личностные ценности.

Ключевые слова: студенты, высшие медицинские учебные заведения, воспитание, качества, ценности, медицинская профессиональная деятельность.

L. L. Prymachok

Essential Characteristics of Education of Students in Medical Schools

Rivne Basik Medical College (53 Miriushchenko Str., Rivne, Ukraine)

Essence descriptions of education of students in higher medical educational establishments are exposed in the article through analyzing scientific sources.

At present, a big number of different factors, which are far from focus on classical humanistic ideals of the profession, affect the moral image of a modern medical student. As a result, some of future doctors are selfish, cynical, self-centered, and it makes a negative impact on their future professional activity.

The author argues that education of future medical workers' humanistic qualities should be paid special attention, for such qualities secure medical activity in compliance with norms and rules of medical ethics and deontology, the display of attentive, benevolent attitude towards a patient, sensitiveness, goodwillness, empathy abilities, communicative culture, which promote orientations on life, health and other persons as on the greatest personality values.

Keywords: students, medical ethics, medical colleges, humanistic qualities, values, medical professional activity.

References

1. Andriichuk, O. Ya. (2004). *Vykhovannia humannosti u studentiv medychnoho koledzhu v protsesi fakhovoi pidhotovky* [Education of humanity of medical college students in the vocational training]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
2. Aslamova, M. (2013). *Vykhovannia osobystisnykh yakostei maibutnoho likaria yak pedahohichna problema* [Education of personal skills of a future doctora as a pedagogical problem. In Vytoky pedahohichnoi maisternosti: Vol. 12 (pp. 15-18).
3. Dzukhaeva, E. N. *Znachenie dukhovno-nravstvennoi kultury v structure lichnostnykh kharakteristik budushchykh vrachei* [Meaning of spiritual and moral culture in the structure of the personal characteristics of future doctors]. In *Lichnost i obshchestvo: aktualnye problem pedagogiki i psikhologii*. Proceedings of Conference. Retrieved from <http://sibac.info>.
4. Kudriavaia, N. V. (2006). *Pedagogika v meditsine* [Education in medicine]. Moscow: Akadeiia.
5. Kuznietsova, I. V. (2004). *Pedahohichni umovy formuvannia empatiinoi kultury studentiv vshchychkh medychnykh navchalnykh zakladiv* [Pedagogical conditions of formation of culture of students in higher medical educational institutions]. (Doctoral dissertation, Kharkiv).
6. Lymar, L. V. (2010). *Analiz doslidzhennia sformovanosti hotovnosti do bezkonfliktnoi vzaiemodii z patsientamy studentiv-medykiv* [Analysis of study of formation of readiness for conflict-free interaction between patients and medical students]. In *Visnyk Chernihivskoho nats. ped. un-tuim. T. H. Shevchenka. Serii: Psykholohichni nauky: Vol. 82. T. 1.* (pp. 366–371).
7. Lisitsin, Yu. P., Izutkin, A. M., & Matiushin, I. F. (1984). *Meditsina i gumanizm* [Medicine and humanism]. Moscow: Meditsina.
8. Lisovyi, M. I. (2006). *Formuvannia profesiinoho movlennia maibutnykh medychnykh pratsivnykiv u vshchychkh medychnykh navchalnykh zakladakh* [Formation of professional speech of future medical workers in higher medical educational institutions]. (Doctoral dissertation, Vinnytsia).
9. Mazepa, Kh. P. (2001). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy vykhovnoi roboty v medychnomu koledzhi* [Organizational and pedagogical conditions of educational work in a medical college]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
10. Nurmatova, M. A., Zhabborova, Yu. D., Umarova, N. Kh., & Khudaiberdiev, A. K. (2014). *Nekotorye osobennosti dukhovno-nravstvennogo vospitaniia studentov meditsinskikh vuzov* [Some features of the spiritual and moral education of medical students]. *Molodoi Uchenyi*, 6, 868–870.

11. Parakhina, O. V. (2011). *Professionalnoe vospytanie budushchego meditsinskogo rabotnika v vospytatelnoi systeme VUZa* [Professional education of future medical workers in the educational system of university] (Dissertation Abstract, Kursk).
12. Skriabina, T. O. *Aksiologichne vykhovannia studentiv yak skladova medychnoi osvity* [Axiological education of students as a part of medical education]. Retrieved from <http://intkonf.org/skryabina-to-aksiologichne-vihovannya-studentiv-yak-skladova-medychnoyi-osviti/>.
13. Tararyshkina, M. A. (2007). *Formirovanie professionalno-lichnostnoi kultury studentov v obrazovatelnom protsesse vysshei meditsinskoi shkoly* [Formation of professional and personal culture of students in educational process of the higher medical school]. (Doctoral dissertation, Moscow).
14. Tykhonova, O. O. (2013). *Pro vazhlyvist roli kuratora u formuvanni profesinnoi kompetentnosti studentiv-medykiv* [On importance of the role of a tutor in the formation of professional competence of medical students]. In *Visnyk problem biologii i medytsyny*. Vol. 3, T.2 (103), (pp. 70–73).
15. Uvarkina, O. V. (2003). *Formuvannia komunikatyvnoi kultury studentiv vyshchikh medychnykh zakladiv osvity v protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin* [Formation of communicative culture of students in higher medical educational institutions in the study of psychological and pedagogical disciplines]. (Doctoral dissertation, Kyiv).

УДК 37.015.31:17.022.1(477.52/6)

О. В. Просіна, м. Київ

СПЕЦИФІКА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УМОВАХ СХІДНОГО ПОГРАНИЧЧЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто актуальну для українського освітнього простору проблему – специфіку патріотичного виховання учнів в умовах воєнного конфлікту на Сході країни. Розкрито сутність поняття пограниччя, дано тлумачення поняття «кордон» та представлено аналіз результатів опитування з приводу сприйняття «кордону» та сформованого «почуття кордону»; визначено особливості національно-патріотичного виховання в умовах пограниччя, з'ясовано негативні стереотипи, які панують у східному регіоні України; запропоновано шляхи подолання цих стереотипів.

Ключові слова: патріотичне виховання, пограниччя, кордон, почуття кордону, негативні стереотипи.